



A magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához fűződő viszonya

KOVÁCS TAMÁS¹ – OROSS DÁNIEL² – SZABÓ ANDREA³

ABSZTRAKT

A demokratikus állampolgári nevelés demokrácia minőségére gyakorolt kedvező hatását illetően konszenzus érhető tetten a tudományterület kutatói között. Az állampolgári nevelés folyamatának egyik releváns színtereként a felsőoktatás intézménye hozható fel, sőt egyes szerzők szerint az egyetemek, főiskolák jellegüknél, szerepükénél fogva éppen önmaguk testesítik meg a demokrácia lényegi tartalmát. A tanulmány éppen ezért az egyetemista és főiskolások hallgatók körében végzett adatfelvételekre támaszkodik, amikor arra a kérdésre keresi a választ, hogy beszélhetünk-e egy olyan demokratikus generáció megjelenéséről, amelynek politikai aktivitása először az egyetemi, illetve felsőoktatási hallgatók körében jelenik meg? Több mint negyedszázaddal a magyar demokratikus átalakulást követően a hallgatók körében megfigyelhető kampányszerű politikai aktivizálódás vajon az egyetemista társadalom demokratikusságáról szolgál-e bizonyítékkal?

A demokratikus állampolgárság empirikus keretein belül kidolgozott elemzésünk igyekszik számos tanulsággal szolgálni a magyar esetről, bizonyítva, hogy a demokratikus intézmények létezése a polgárok demokratikus attitűdjeinek szükséges, de nem elégséges feltételét képezik.

KULCSSZAVAK: állampolgárság, demokratikus attitűdök, politikai értékcsoportok, felsőoktatás

ABSTRACT

College and university students' attitudes towards democracy in Hungary

The existence of education for democracy has positive impact on citizens' political knowledge and the identification with the democratic values. In the process of civic education, the universities and high schools play an important role. Many scholars argue that the high schools have a civic mission to serve a public good or the university is the civic mission itself. To examine democratic citizenship among high school and university students we use a dataset composed of three surveys (2011/2012, 2013, 2015) of 4800 Hungarian students. We build on the literature about the empirical and theoretical framework of democratic citizenship to answer the question if 25 years after the collapse of communism we can witness the emergence of a new generation of democrats in Hungary? Have young people successfully come to terms with their countries'

¹ Pécsi Tudományegyetem, doktorjelölt.

² MTA TK PTI, tudományos munkatárs.

³ MTA TK PTI, tudományos főmunkatárs; ELTE ÁJK, egyetemi adjunktus.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

authoritarian past and developed a commitment to democracy as a system of rule? Are they ready to defend it in the face of challenges? Based on the empirical framework of citizenship we derive a number of significant lessons from the Hungarian case, with important implications about the ability to teach the norms and responsibilities of democratic citizenship in the world's emerging democracies.

KEYWORDS: *citizenship, democratic attitudes, political value-groups, higher education*

Bevezetés

A felsőoktatási hallgatók több alkalommal is kitüntetett szerepet játszottak a magyar történelem forradalmi történéseiben (elég csak az 1848-as és 1956-os eseményekre gondolnunk). Egy olyan korcsoportról beszélünk, akik egyszerre elkötelezettek családjuk hagyományos értékei, illetve a kortárscsoportjukat jellemző újtó szemléletmód irányába, így a társadalmi változásokra képesek érzékenyen reagálni. Ha tehát egyetemistákat és főiskolásokat vizsgálunk, mindég önmagán túlmutató eredményekhez jutunk, amelyek hozzásegítenek a társadalmi szintű megismeréshez. Jelen vizsgálat a hallgatók demokratikus állampolgári attitűdjeire fókuszál, arra, hogy miként értelmezhetjük a demokráciához ezen belül is az aktív állampolgári attitűdökhöz való viszonyukat.

A társadalmi-politikai részvétel egyik, kitüntetett formája az ülösztrájk, amely a nyugat-európai egyetemeken megszokott jelenségnek számít, ugyanakkor közép-kelet-európai metszetben is elő-előfordul (pl. Bécs és Zágráb 2009). Hazai viszonylatban ilyen jellegű történésre egészen 2012-ig kellett várni, melyet a kormány felsőoktatási ösztöndíjrendszert átalakító lépése váltott ki. A folyamatok eredményeképpen hallgatói tüntetések kezdődtek, melyek néhány hét alatt kiterjedtek az egész ország területére. Két évvel később, 2014 októberében szintén a fiatalok jelentős részvételével újabb tiltakozási hullám indult el, melyet az internetadó néven ismert kormányzati szándék generált. Az események hatására, október utolsó napjaiban két, számottevő tömeget megmozgató tüntetés megtartására is sor került, melyek résztvevői nagy arányban a fiatalok közül kerültek ki. Mindkettő esetében azonban rövid lefutású, ún. akciókampányról beszélhetünk, amely nem tudott tartós tiltakozási hullámot generálni.

A 2012 és 2014 között lejátszódó folyamatok rámutattak a felsőoktatásban tanuló hallgatók politikai attitűdjére, így ennek a jelenségnek a vizsgálata már csak a történeti példák miatt is jelentős relevanciával bír, illetve azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a politikai életben való részvétel sok esetben az állampolgárság új formáinak keletkezését eredményezi (Lelandais 2013, Schwiertz 2016, Zorn 2013). A kutatás relevanciáját tovább emeli az egyetem, mint színtér állampolgári szocializációban betöltött különleges szerepe (Szabó 2013). Ennek értelmében a felsőoktatás intézménye az egyéni célok és érdekek érvényesítése mellett közösségi érdeke-



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

ket is szolgál a modern társadalmakban. Számos szerző mutat rá, hogy az egyetemek társadalmi küldetéssel is rendelkeznek, melynek célja a demokratikus állampolgárok nevelése (Barnett 2007, Ehrlich 2000, Biesta 2009), sőt B. Barber (1991) szerint az egyetem önmaga a társadalmi küldetés. Az egyetem állampolgári szocializációban betöltött alapvető szerepe így a demokratikus állampolgár megteremtésére irányul (Shapiro 2005), melynek következtében nevelői funkcióval is rendelkezik (Nussbaum 2002). W. A. Galston (2001) kiemeli, hogy a demokratikus egyetemi életben való hallgatói részvétel egyrészt biztosítja a társadalmi ügyek képviseletéhez szükséges készségek és képességek elsajátítását, másrészt jelentősen növeli annak az esélyét, hogy a hallgató a későbbiekben is politikailag aktív lesz. Ennek értelmében a felsőoktatási intézményekben végbemenő demokratikus állampolgári szocializáció biztosíthatja az intézmények demokratikus működésének egyik szeletét, valamint hozzájárul az egyetemi szférán túli demokratikus társadalom stabilitásához is (magyarországi vizsgálatokról lásd pl. Campulst kutatást a Debreceni Egyetemen (Szabó 2012).

A tanulmány szerzői által 2011 és 2015 között végzett reprezentatív hallgatói adatfelvételek lehetővé teszik, hogy folyamatában elemezzük azokat az eredményeket, melyek a fent említett hallgatói megmozdulások mellett, vagy éppen azoknak köszönhetően végbementek. Az elemzésünkben többek között arra keressük a választ, hogy több mint negyedszázaddal a magyar demokratikus átalakulást követően a hallgatók körében kampány jellegű politikai aktivizálódás vajon az egyetemista társadalom demokratikusságáról szolgál-e bizonyítékkal? Beszélhetünk-e egy olyan demokratikus generáció megjelenéséről, amelynek politikai aktivitása először az egyetemi, illetve felsőoktatási hallgatók körében jelenik meg? A tanulmányban azt is lehetőségként kezeljük, hogy a magyar eset alátámasztja Orit Ichilov (1990: 11–20) tételét, mely szerint a demokratikus intézményrendszer keretei között felnövekvő generációk esetében sem biztosított egyértelműen a demokratikus állampolgári tudat kialakulása.

Demokrácia – minek nevezzék?

Számos szerző tett arra kísérletet, hogy konceptualizálja a demokrácia fogalmát, valamint operacionalizálja annak mérési lehetőségeit (Coppedge – Gerring 2011). Ennek ellenére mind a mai napig nem sikerült a tudományban konszenzus teremteni arra vonatkozóan, hogy mit tartunk a demokrácia fogalmához tartozónak, illetve miképp is lehetne azt empirikusan mérni. Éppen ezért a következő sorokban röviden áttekintjük azokat a mérési-értékelési törekvéseket, amelyek témánkhoz, a hallgatók demokráciához való viszonyához kapcsolódnak. Fontos megjegyezni, hogy tanulmányunk kiindulópontja szerint a demokrácia minősége alapvetően az állampolgárok demokratikus kultúrájának minőségétől függ. A demokratikus állampolgá-



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

ri kultúra megteremtése nem kizárólagos, ugyanakkor elengedhetetlen feltételként jelenik meg a demokratikus átmenet, illetve a demokratizálódás konszolidációja kapcsán (Almond – Verba 1963, Schedler 1998, Putnam 2000, Lipset 2004). A demokratizálódás kulturális alapú megközelítése⁴ példajaként, G. Almond és S. Verba (1963) klasszikus művében arra a kérdésre, hogy a demokrácia kultúrájának milyen jellegzetességei és előfeltételei vannak, éppen az állampolgárok politikai kultúrájában keresték a válaszokat.

A demokratikus állampolgárság egyik meghatározó konceptualizálási és operacionalizálási törekvései között kell számon tartanunk Norman H. Nie, Jane Junn és Kenneth Stehlik-Barry (1996) kísérletét, akik az *Education and Democratic Citizenship in America* című könyvükben a demokratikus nevelés folyamatát jelölték meg a demokratikus állampolgárrá válás folyamatának kulcstényezőjeként. A szerzők a demokratikus állampolgárság két fő elemét definiálták, melyek közé a politikai elköteleződés (political engagement), valamint a demokratikus értelmezés (democratic enlightenment) tartozott. A politikai elköteleződés az állampolgárok azon képességét jelenti, amely lehetővé teszi számukra öngazgatásukat és érdekeik képviseletét. A demokratikus értelmezés pedig magába foglalja az alapvető demokratikus alapelvet (a politikai rendszer állampolgárok általi irányítása) való egyetértést, valamint annak elfogadását. A politikai elköteleződés eleme ugyanakkor felöleli a politikai részvételhez, illetve politikai vezetőkhöz tartozó alapvető ismereteket, és magát a politikai életben való részvételt is. A demokratikus értelmezés elsődlegesen azokra az alapelvekre, alapértékekre fókuszál, melyek a demokrácia ideájának gerincét jelentik, és amely közé a szerzők a tolerancia elvét is sorolják. A tipológiájukban ugyanakkor szerepelnek olyan faktorok is, amelyek mindkét elemhez tartoznak. Ilyen például az aktuális politikai folyamatokról szerzett ismeretek, a politikai érdeklődés kérdésköre, valamint a szavazáson való részvétel esete.

A demokrácia tartalmának definiálására, a fentebb idézett M. Coppedge és J. Gering (2011) is tett kísérletet. A koncepciójukban, a hatalomgyakorlás módja alapján, a demokratikus rend összesen hat modelljét különböztették meg, melyek a következők: képviseleti, liberális, többségi, résztvevői, deliberatív és egalitárius (1. táblázat).

⁴ A demokratizálódás folyamatának elméleti megközelítései alapvetően három irányzatra különülnek el. Az *institucionalista* felfogás szerint a demokratizálódás fő feltétele a demokratikus intézményrendszer kiépítése, illetve annak működtetése (lásd pl. Blais – Dion 1990, Przeworski 1988), míg a *kulturális megközelítés* szerint a demokratikus állampolgári kultúra megteremtése jelenti a demokrácia konszolidációjának kulcsát (Almond – Verba 1963, Schedler 1998, Putnam 2000). A harmadik elméleti irányzat törekszik az előző két megközelítés harmonizálására, így álláspontjuk szerint a demokratikus intézményrendszer fontos, de nem elégséges feltétele a demokráciának, a hiányzó elemet a *demokratikus állampolgári kultúra* jelenti (Linz – Stepan 1996).



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

1. táblázat. Coppedge és Gerring demokrácia felfogása

	Alapelvek	Intézmények
I. Képviselési (elit, minimalista, realista, schumpeteriánus)	vita, versengés	választás, politikai pártok, versenyszellem és politikai körforgó
II. Liberális (konszenzus, pluralista)	korlátozott kormányzati jogkör, többszörös vétő lehetőség, horizontális elszámoltathatóság, egyéni jogok, polgári szabadságjogok, átláthatóság	pluralitás, függetlenség, decentralizáció, a média kitüntetett szerepe, érdekcsoportok, írott alkotmány garanciákkal
III. Többségi (felelős kormányzás)	többségi elv, centralizáció, vertikális elszámoltathatóság	konzolidált és centralizált, politikai pártok kitüntetett szerepe
IV. Résztvevői	állampolgárok általi kormányzás	választási jog, civil társadalom, helyi kormányzás, közvetlen demokrácia
V. Deliberatív	pragmatikus kormányzás	nyilvánosság színtereinek elsődlegessége
VI. Egalitárius	politikai egyenlőség	egyenlő részvétel és képviselet biztosítása, szociális védelem

Forrás: Coppedge – Gerring (2011)

A mérési-értékelési kísérletek közül B. Hoskins and M. Mascherini (2006) munkája is kiemelkedik, amelyben az aktív állampolgárság különböző dimenzióit azonosították. A szerzőpáros, az ESS 2002 adataira építve egy kompozit indikátort hozott létre, amely összesen 63 eltérő mérési skálákkal rendelkező különféle mérési változót tartalmazott. A konceptualizálás során, a kompozit indikátort négy különböző dimenzió segítségével állították össze, melyeket a „*politikai élet*”, a „*civil társadalom*”, a „*közösség*” és az „*értékek*” elnevezésű kategóriák jelentettek.

A „*politikai élet*” dimenziója a konvencionális részvételi formákra reflektál, és összesen kilenc változót ölel fel. A kategória egyes változói adatokat tartalmaznak a párttagságra, az önkéntes tevékenységre, a pénzzadományozásra, valamint a párttevékenységekben való részvételt illetően. A kompozit indikátor „*civil társadalom*” megnevezésű dimenziója elsősorban olyan tevékenységekre fókuszál, melyek különböző civil szervezetek életében való részvételt ölelik fel, és a cselekvés motivációja akár politikai indíttatás is lehet. Ezzel szemben a „*közösség*” dimenziójához az alacsony politikai tartalommal rendelkező, elsődlegesen a közösségi élet felé irányuló tényezők tartoznak. Ennek következtében ehhez a dimenzióhoz olyan változók szolgálnak adatokat, mint a vallási, üzleti, sport, kulturális és társadalmi szerve-



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

zetekben való részvétel. A negyedik dimenziót az „értékek” kategóriája jelenti, melyhez a kutatók a demokrácia egyes értékeket, valamint az emberi jogokhoz tartozó értékeket rendelték, továbbá kiegészítették a kulturális diverzifikáció elfogadására irányuló normákkal.

Hipotézisek és kutatási kérdések

Orit Ichilov (1990) szerint a demokratikus politikai szocializáció legfontosabb feladata, hogy a társadalom tagjait felkészítse az aktív állampolgári részvételre, illetve politikai szerepvállalásra. Ennek ellenére több mint negyed évszázaddal a magyar demokratikus átmenet után, a magyar egyetemista és főiskolás hallgatók politikai gondolkodásából szinte teljesen hiányzik a demokratikus részvétel gondolata. A tanulmányunk fő célkitűzése annak kiderítése, hogy a kvalitatív adatok mellett a kvantitatív adatok is visszaigazolják-e a demokratikus részvételi attitűd hiányát, illetve a demokratikus rendhez való viszony egyáltalán milyen kapcsolatban áll a részvételi attitűd egyelőre látszólagos gyengeségével.

A kvalitatív eredmények alapján azt feltételezzük, hogy a demokratikus részvételi attitűd a hallgatók jelentős többségét nem jellemzi, így azok a kampány-akciók, amelyek a 2010-es évek elején bekövetkeztek, kizárólag a hallgatók egy szűk rétegéhez köthetőek, tehát a politikai részvételt illetően semmiképpen sem beszélhetünk a hallgatói társadalom – pláne nem az ifjúsági társadalom – széles értelemben vett demokratikusságáról.

Módszertan

A tanulmányban az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatócsoport három (2011 legvégén és 2012 legelején, 2013 tavaszán és 2015 tavaszán)⁵ hullámban gyűjtött adatait vizsgáljuk, így eredményeink a 2012 és 2015 közötti időszakra vonatkoznak. A három adatfelvétel adatait összevontuk, ezáltal 4811 megfigyeléssel rendelkezünk, tehát az elemzés egy nagy, összevont, reprezentatív adatbázisra támaszkodik. A háromszempontú (nem, intézmény súlya, kar) súlyozás alapját az EMMI által rendelkezésre bocsátott adatok adták.

Kvalitatív eredményeinket 55 főiskolai és egyetemi hallgatóval készült interjúra alapoztuk. A semi-strukturált interjúk 2015 júliusában, face to face keretek között készültek. A hallgatóknak feltett kérdés eredetileg így hangzott: „*A saját szavaiddal, hogy határoznád meg, hogy mi is az a demokrácia?*”. Az interjúkat erre a feladatra kiképzett egyetemisták készítették egy előre elkészített interjú-vezérfonal segítségével.

⁵ Az adatfelvételekről részletesen lásd: Róna – Szabó 2017.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

gével. A válaszadók 18–26 év közötti hallgatók voltak az ország különböző egyetemeiről és főiskoláiról. A beszélgetések 5 egymást követő napon zajlottak.

A részletesebb elemzés során az aktív egyetemi és főiskolai hallgatók azonosításához K-Means klaszterelemzést végeztünk 11 standardizált normál változóval. A klaszterelemzés segítségével a főiskolás és egyetemista hallgatók politikai attitűdjét, ideológiai orientációit vizsgáltuk az állampolgárság különböző dimenzióival kapcsolatban (a változók részletes listáját lásd a mellékletben).

Részvételi modellünkben a választásokon való részvételt (ha a válaszadó a legutóbbi parlamenti választásokon szavazott) és 7 összevont mutató kombinációját alkalmazzuk (petíció aláírása, petíció aláírásának összegyűjtése, jogszerű tüntetésen részvétel, nem engedélyezett tiltakozási tevékenységben való részvétel, bojkott, kampánytevékenység való részvétel, kapcsolatba lépés politikussal). Olyan elemeket is vizsgáltunk, amelyek a válaszadónak a demokrácia magyarországi működésére („a demokrácia jobb, mint minden más politikai rendszer”, és „bizonyos körülmények között a diktatúra jobb a demokráciánál”; „A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik”) és a válaszadó demokrácia működésével való elégedettségére vonatkozó normatív nézeteit mérik. A hallgatók politikai érdeklődési szintjét és a közéletben való aktív részvételének mértékét a „politika iránti érdeklődés” változóval; valamint bármely laza, nyitott közösséghez való kötődésre vonatkozó változóval és „bármely olyan online közösségben közügyekkel foglalkozást” mérő változóval mértük.

Annak megítéléséhez, hogy az ország múltjának autoriter elemei továbbra is relevánsak-e a hallgatók demokráciával kapcsolatos nézeteit tekintve, vizsgáltuk a válaszadók egyetértését a következő állításokkal kapcsolatban: „A legfontosabb értékek, amelyeket a gyermeknek meg kell tanulnia, az engedelmesség és a tisztelet”; „Az országunknak nem törvényekre és politikai programokra, hanem bátor, karizmatikus vezetőkre van szüksége”, valamint „A bűnözés a romák vérében van”.

A különböző futtatások közül azt választottuk ki, amely legjobban illeszkedett a hallgatói sokasághoz. A K-Means klaszter módszer választásának indoka az volt, hogy olyan belső, rejtett dimenziókat kerestünk, amelyek felfedhetik a fiatalok kollektív gondolkodásmódját, és képesek arra, hogy keretbe foglalják a demokratikus állampolgárságot.

Az elemzés első részében a kvalitatív eredményeket mutatjuk be, majd az összevont adatbázis eredményeinek elemzését végezzük el. Végül az eredményeinket, igaz csak röviden, de igyekszünk nemzetközi kontextusba helyezni az European Social Survey kutatás segítségével. Az ESS 2012-es hullámának egyik fő témája a demokráciához való viszony volt. Elemzésünkbe azok a fiatalok kerültek, akik a vizsgálatot megelőző 7 napon tanultak és legalább középfokú végzettségük van. Országonként így 36 és 270 fős elemszámot kapunk, ami értelemszerűen, magas hibahatárokat von maga után, ezért az értelmezés csak korlátozott jellegű lehet, alapvetően a tendenciákat, így az egyes országcsoportok egymáshoz való viszonyára érdemes



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

fókuszálni (megjegyezzük, hogy az országcsoportok nagyon világosan rajzolódnak ki az országoként egyébként alacsony elemszámú mintából).⁶

Eredmények: A demokratikus részvétel, mint hiányzó láncszem? A demokratikus állampolgárság mintázatai a magyar egyetemista és főiskolai hallgatók között

Ahogy fentebb már jeleztük, a demokratikusság mérési-értékelési nehézsége magának a demokrácia fogalmának tisztázatlanságából ered, hiszen a demokrácia fogalma mindig is a tudományos viták középpontjában állt (Gutmann – Thompson 1996). Ebből a szempontból jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a demokrácia különböző interpretációi közül melyek vannak jelen a magyar hallgatók politikai gondolkodásában. A kérdés megválaszolására kvalitatív kutatást (55 darab semi-strukturált mélyinterjút) készítettünk egyetemisták és főiskolások körében, melynek célja a demokrácia tartalmának általuk való definiálásának vizsgálata volt.

Az eredmények elemzése során olyan értelmezési csoportokat különböztettünk meg, amelyek összhangban vannak Coppedge és Gerring (2011) korábban ismertett koncepciójában foglaltakkal, illetve megfelelnek annak a tartalmi differenciálásnak, melyek az említett megközelítést is jellemezték. Ennek alapján arról beszélhetünk, hogy a magyar fiatalok demokráciáról való gondolkodását az egalitárius, a többségi, a képviseleti, a deliberatív és liberális felfogás jellemzi.

1. Egalitárius értelmezési csoport (18%): Azokat az interpretációkat soroltuk ehhez az értelmezési csoporthoz, melyek a demokráciát az egyenlőség oldaláról közelítették meg. A csoporthoz tartozó hallgatók a demokrácia tartalmát tekintve elsősorban a *jogegyenlőséget*, a *törvény előtti egyenlőség eszményét*, valamint a *szavazatok egyenlő súlyának* fontosságát hangsúlyozták. Az említett elemek mellett egyes válaszadók számára kiemelten fontos volt az *esélyegyenlőség* elvének hangoztatása, mely a demokrácia jogi vonatkozásai mellett egyaránt tartalmazza annak társadalmi metszetét is.

2. Többségi értelmezési csoport (23%): Az értelmezési közeg két fő motívuma a *népakarati megvalósulása*, illetve a *többség akarátának* érvényesülése. A két elem egymáshoz szorosan kötődik, mert a válaszadók értelmezésében a többségi akarat megfeleltethető a népakaratnak, tehát valójában egy és ugyanazt jelenti. A megközelítés fő gondolata, hogy a demokratikus politikai közösség irányítását, céljainak kijelölését a többségi elv alkalmazásával kell gyakorolni. A demokrácia tehát nem más, mint a többség uralma.

3. „Képviseleti” értelmezési csoport (20%): Az ehhez a megközelítéshez tartozó válaszadók a *vezető-vezetett* dichotómián keresztül, a képviselet elve felől definiálták a demokráciát. Az interpretációk közös vonása, hogy a demokráciában a népakarati megvalósítását választott képviselők, politikai vezetők közreműködésével képzelik el. Az értelmezés szerint a választópolgár feladata az, hogy szavazatával megválasz-

⁶ Azokat az országokat, ahol az elemszám nem érte el a 80 főt sem, kihagytuk az elemzésből. Ezek az országok Bulgária és Ciprus.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

szá azokat a képviselőket, akiknek a választók érdekeit kell figyelembe venniük a politikai rendszer irányítása során.

4. „*Deliberatív*” értelmezési csoport (21%): A válaszadók megnyilatkozásai a demokrácia *deliberatív* jellegét emelik ki. Meghatározásuk szerint a politikai döntéshozatal folyamatában a *beleszólás lehetősége*, a vélemények egyenlő súllyal való figyelembevételé jeleni magát a demokráciát. A kapott válaszok alapján egy demokratikus rendszerben minden állampolgárnak van beleszólása a közügyek alakulásába, minden állampolgár számára biztosított az esély, hogy szabadon kifejtse véleményét a közéleti vitákban.

5. „*Liberális*” értelmezési csoport (18%): A felfogás a demokrácia tartalmát az *individuum* felől közelíti meg, az áll az értelmezési koncepciójának középpontjában. A csoporthoz tartozó vélemények szerint a demokrácia elsősorban az *egyének személyes szabadságáról*, az egyéni sorsok szabad alakításáról szól. A válaszadók az egyéni szabadság intézménye mellett ugyanakkor elismerik annak korlátait is, melyeket elsődlegesen az individuumokra háruló jogok és kötelezettségek betartása jelent.

2. táblázat. Az értelmezési csoportokra jellemző hallgatói válaszok
(Számodra mit jelent a demokrácia?)

<i>Egalitárius</i>	<i>Többségelvű</i>	<i>Képviseleti</i>	<i>Deliberatív</i>	<i>Liberális</i>
„Olyan rendszer, ahol egyenlőség van, mégpedig jogi egyenlőség”	„A nép akaratát érvényesül, szabadsága biztosítva van”	„A nép választja a politikusokat, akiknek a nép érdekeit kell szem előtt tartaniuk”	„Mindenkinek van véleménye és mindenkinek számít a véleménye”	„Az a rendszer, ahol minden embernek meg van a lehetősége, hogy kivívja a személyes szabadságát”
„Mindenkinek egyenlő jogai vannak”	„Egy közösség céljait az alapján határozzák meg, hogy a közösségnek nagyobbik része mit szeretne”	„Amikor az emberek saját vezetőket választhatnak, és azok által érvényesíthetik az akaratukat”	„Mindenkinek beleszólása van abba, hogy merrefelé tartson az ország és milyen szempontok érvényesüljenek”	„A demokrácia az, hogy én is tudom alakítani a sorsomat, és felelős vagyok érte”
„Egyenlőség és a törvényes rend fenntartása”	„Az emberek többségének akaratát érvényesüljön”	„A nép kiválaszt egy személyt, aki közvetíti, és végre hajtja az akaratukat”	„Mindenkinek van beleszólása a végső döntésbe”	„Az, amikor valaki szabad akarattal rendelkezik, és tulajdonképpen azért bizonyos szabályok szerint, de saját szándékai szerint cselekszik”

Forrás: Szabó A. (2015: 37)



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

Fontos megemlíteni, hogy az egyes értelmezési csoportok arányának meghatározása kizárólag azoknak a hallgatóknak a körében történt, akik képesek voltak tartalmi szempontból definiálni a demokráciát. Az összes megkérdezett körében egy jelentős csoport, a hallgatók mintegy harmada (29 százalék, 16 fő) nem volt képest olyan választ adni, amelynek tartalma elemezhető lett volna, vagy egyszerűen elzárkózott a válaszadás elől („nem tudom”, „nem akarok válaszolni”). Ennek értelmében nem csak arról kell szót ejtenünk, hogy a válaszadók hogyan határozták meg a demokráciát, hanem arról is, hogy a megkérdezettek egy jelentős része érdemben nem tudott, vagy nem akart hozzászólni a kérdéshez.

Az eredmények külön érdekessége, hogy a Coppedge és Gerring (2011) által alkotott koncepció tartalmából egyedül a demokrácia *résztevői szemlélete* hiányzik a megkérdezettek válaszai közül. Mindez azt jelentheti, hogy a *demokrácia résztevői aspektusa nem reprezentálódik a magyar fiatalok demokráciáról alkotott képében* (nem jelent meg az állampolgárok általi közvetlen kormányzás lehetősége és igénye, illetve az ahhoz kapcsolódó részvételi elemek (civil társadalom, helyi kormányzás, önkormányzás stb.). Ez az eredmény némileg ellentmond a bevezetőben ismertetett, 2012 és 2014 között lejátszódó folyamatoknak, melyek épp a hallgatók aktív politikai szerepvállalását, illetve részvételét illusztrálták. Az ellentmondás feloldására tanulmányunkban mi is kísérletet teszünk a hallgatók demokráciához való viszonyának, valamint politikai részvételének konceptualizálására és mérésére.

Kvantitatív eredmények

A klaszterelemzés segítségével a hallgatók öt elkülönülő csoportját azonosítottuk. Az eredményeink azt mutatják, hogy az öt csoport közül három viszonyul pozitívan a demokrácia ideájához, míg két csoport esetében ugyanez igaz az autoriter politikai rendszer irányába. Az egyes csoportokat jellemzőik alapján külön megnevezéssel láttuk el, így megkülönböztetünk *aktív demokratákat*, *hagyományos demokratákat*, *passzív demokratákat*, valamint *passzív és aktív autoritereket*.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

3. táblázat. A magyar egyetemisták és főiskolások klasztercsoportjai (százalék)

A csoport megnevezése	Aktív demokrata	Hagyományos demokrata	Passzív demokrata	Aktív autoriter	Passzív autoriter
Mintán belüli arány (%)	8	15	26	15	36
<i>Karakterisztika</i>					
politikai érdeklődés	++	+	0	++	--
választási részvétel	+	+	0	++	--
offline politikai aktivitás és laza tagság	++	++	-	++	--
online politikai aktivitás és online csoporttagság	++	+	-	0	-
demokrácia vs. autoriter politikai rendszer	+	0	++	-	--
demokráciával való elégedettség	-	-	0	++	0
autoriter véleményekkel való egyetértés (autoriter 1, 2)	-	-	--	+	++
intolerancia	-	-	--	+	+

Jelmagyarázat: +; - és 0 jelzések az adott változó klaszteren belüli súlyát jelölik. A ++ tehát azt jelenti, hogy pl. a politikai érdeklődés kimagaslóan magas az aktív demokrata klaszterben.

A számszaki eredményeket, valamint a dimenziók pontos tartalmát lásd a mellékletben.

A mintán belüli arányukat tekintve a passzív autoriter válaszadók alkotják az egyetemisták és főiskolások legnagyobb csoportját (36 százalék), majd őket követik a passzív demokraták (26 százalék). A hagyományos demokraták és az aktív autoritek ugyanakkora arányban vannak jelen a mintában (15–15 százalék), míg a legkisebb hallgatói csoportot az aktív demokraták képezik (8 százalék). A csoportok többsége tehát vagy nem támogatja a demokrácia eszményét, illetve a demokraták többsége hiába azonosul a demokrácia ideájával a politikai részvételi hajlandóság



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

nem jellemzi őket. Első ránézésre úgy tűnik, hogy sok-sok évvel a rendszerváltás után jelentős az autoriter rendszer támogatottsága, ennek ugyanakkor jobboldali jellege van.

A klaszterelemzés rávilágít, hogy a *passzív autoriter hallgatók csoportját* a politikai és közéleti kérdések iránti alacsony érdeklődés és elköteleződés, valamint az alacsony politikai részvételi hajlandóság jellemzi. A passzív autoriter fiatalokat alacsony participációs szint karakterizálja, amely mind az online, mind az offline térben való aktivitásukra igaz. A csekély részvételi hajlandóságukat mutatja továbbá, hogy ők vennének részt a legkisebb eséllyel egy parlamenti választáson. A csoport jellemzőjének gerincét a nem kifejezetten demokratikus politikai rendszer támogatása, valamint az autoriter politikai gondolkodással való egyetértés alkotja.

A *passzív demokraták* annyiban hasonlítanak a passzív autoriter fiatalokhoz, hogy a közéleti érdeklődésük, illetve elköteleződésük szintén relatíve alacsony szinten realizálódik, amelyhez hozzátartozik csekély részvevői hajlam is. A megfigyelő demokraták online és offline térben megvalósuló részvételi szintje is meglehetősen alacsony, valamint a választásokon való részvétel sem különösen jellemzi őket. A passzív autoritertől való alapvető különbséget a demokráciához viszonyuk jelenti. Míg a passzív autoriterek, ahogy fent említettük, a nem demokratikus politikai rendszereket is el tudják fogadni, addig a passzív demokraták a demokrácia ideájának egyértelmű támogatói, és határozottan elutasítják az autoriter politikai véleményeket.

Az *aktív autoriterek* ezzel szemben magas politikai érdeklődés és közéleti elköteleződés, és magas szintű részvételi attitűd jellemzi. A csoport tagjai az offline térben aktívnak bizonyulnak, valamint a választásokon való részvételi hajlandóságuk is magas – sőt a legmagasabb. Érdekesség, hogy a demokrácia működésével való elégedettség kizárólag ezt a csoportot jellemzi, ugyanakkor ennek háttéréről csak feltételezéseink vannak. Az aktív autoriterek elutasítják a demokrácia, mint legjobb politikai rendszer eszméjét, mely hozzáállás kiegészül az autoriter politikai véleményekkel való egyetértéssel.

A *hagyományos demokraták* már alacsonyabb politikai és közéleti érdeklődéssel rendelkeznek, ugyanakkor a politikai részvételi szintjük átlag feletti. A részvételi hajlandóságuk erős az offline és az online térben egyaránt, ugyanakkor választási részvételi szándékuk alacsonyabb. A csoport tagjai többnyire elégedetlenül szemlélik a demokrácia működését, és a demokrácia vs diktatúra tengelyen valahol közepesen helyezkednek el (számomra az egyik rendszer olyan, mint a másik). A politikai gondolkodásuk konzisztenciáját mutatja, hogy elvetik az autoriter politikai véleményeket.

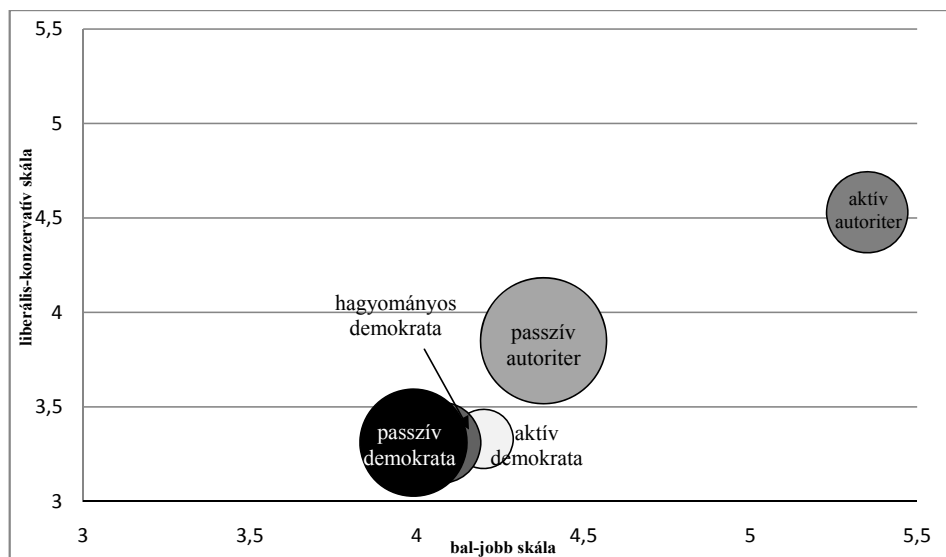
Az *aktív demokraták* csoportját a magas politikai érdeklődés, valamint közélet iránti elkötelezettség jellemzi. A részvételi hajlandóságuk az offline és online térben is magas, valamint nagy eséllyel vesznek részt a választásokon is. A csoport tagjai

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

inkább azonosulnak a demokrácia ideájával, és ezzel párhuzamosan elutasítják az autoriter politikai megnyilvánulásokat. A hagyományos demokratákhoz hasonlóan elégedetlenül viszonyulnak a demokrácia működéséhez, amely így leginkább egyfajta kritikus álláspontként értelmezhető részükről.

Az elemzés során az egyes csoportok ideológiai hovatartozását is vizsgáltuk, mely során két, kétdimenziós ábrán helyeztük el őket. Az első ábra horizontális tengelye az egyes hallgatói csoportok bal–jobb beállítottságát jeleníti meg, míg a vertikális tengelyen a liberális–konzervatív orientáltság látható. A második ábra horizontális tengelyén ismét a bal–jobb elhelyezkedést, viszont a vertikális tengelyen már a mérsékelt–radikális álláspontot ábrázoltuk. Az egyes tengelyek 1–7-ig terjedő értékskálával rendelkeznek, ahol az 1-es érték a leginkább baloldali, liberális és mérsékelt, míg a 7-es érték a leginkább jobboldali, konzervatív és radikális álláspontot mutatja.

1. ábra. A hallgatói csoportok elhelyezkedése a bal–jobb és a liberális–konzervatív ideológiai skálán (1–7 skála átlagai)



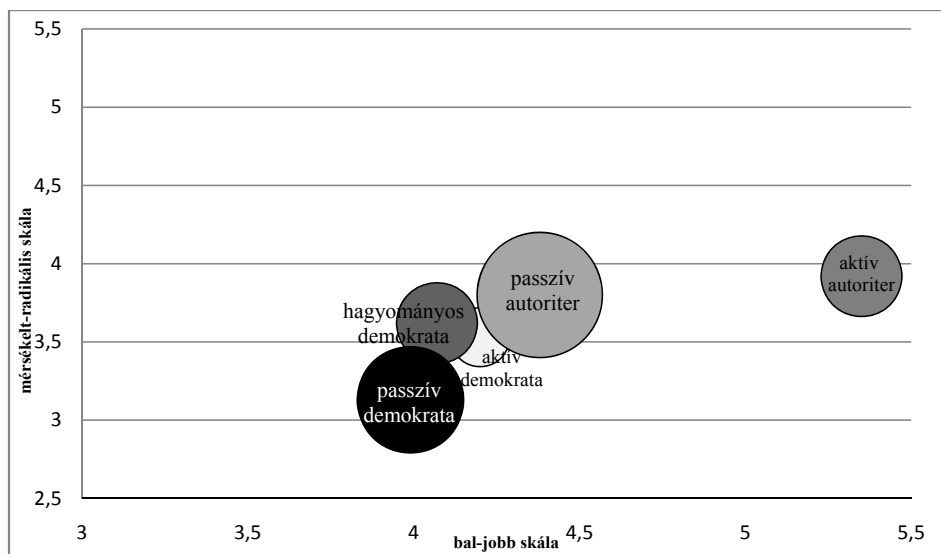
Megjegyzés: A bal–jobb skála átlagértéke 4,47; a liberális–konzervatív skála átlagértéke: 3,7. A jobb olvashatóság kedvéért az X és az Y-tengelyt preparáltuk az eredeti 1–7 skála helyett 3–5,5 közötti értékekre. A körök mérete megegyezik a 3. táblázatban leírt százalékos értékekkel. Tehát az aktív autoriterek 15 százalékos méretével szemben a passzív demokraták 26 százalékot tesznek ki. A grafikai program ezt a különbséget automatikusan érvényesíti az ábrázolás során.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2015 összevont adatbázis



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

2. ábra. A hallgatói csoportok elhelyezkedése a bal-jobb és a mérsékelt-radikális ideológiai skálán (1–7 skála átlagai)



Megjegyzés: A bal-jobb skála átlagértéke 4,4; a mérsékelt-radikális skála átlagértéke: 3,6. A jobb olvashatóság kedvéért az X és az Y-tengelyt preparáltuk az eredeti 1–7 skála helyett 3–5,5 illetve 2,5–5,5 közötti értékekre. A körök mérete megegyezik a 3. táblázatban leírt százalékos értékekkel. Tehát az aktív autoriterek 15 százalékos méretével szemben a passzív demokraták 26 százalékot tesznek ki. A grafikai program ezt a különbséget automatikusan érvényesíti az ábrázolás során.

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2011–2015 összevont adatbázis

Az elemzés azt mutatja, hogy az aktív autoriter hallgatói csoport mind a két vizsgálati esetben elkülönülő válaszadói halmazt alkot. Az ebbe a csoportba tartozó hallgatók a leginkább jobboldali, konzervatív és radikális felfogásúak. Az ábra másik oldalán ugyanakkor a passzív demokraták csoportja található, akik az összes válaszadó közül a leginkább baloldalinak, liberálisnak és mérsékelt beállítottságúnak vallották magukat. Az eredmények továbbá arra is rámutattak, hogy az ideológiai hovatartozás szempontjából a hagyományos demokraták és az aktív demokraták nagyon közel állnak egymáshoz, illetve a passzív demokrata hallgatókhoz.

A passzív autoriter hallgatók kapcsán arról kell beszélnünk, hogy annak ellenére, hogy elsődlegesen a csoportot a tekintélyelvű nézetek határozzák meg, a kétdimenziós ábrákon inkább a demokrata csoportokhoz vannak közelebb, mintsem az aktív



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

autoriter hallgatókhoz. Ideológiai értelemben egyébként – nagy méretüknél fogva – ők képviselik az „átlagos” értéket.

Nemzetközi kitekintés

Ahhoz, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyát, valamint aktivitását értékelni tudjuk, érdemes a kérdéskört röviden, nemzetközi kontextusba helyezni. Ennek érdekében az European Social Survey (ESS) 2012-es adatfelvételének eredményeit használtuk fel, és arra fókuszáltunk, hogy a mintában található hallgatók számára *„mennyire fontos, hogy olyan országban éljen, amelyet demokratikusan kormányoznak”*, illetve összességében miképp ítélik meg saját országuk demokratikusságát. Emellett az ESS-ben hagyományosan megtalálható 7 politikai részvételi formában való bevonódást is vizsgáltuk a jelenleg tanuló legalább középfokú végzettségű fiatalok körében.

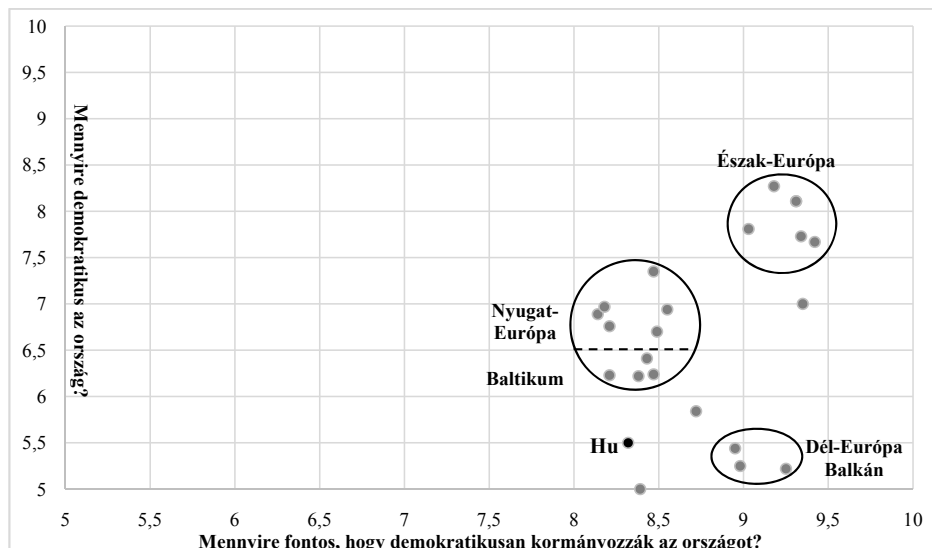
Az alábbi adatok alapján három, egymástól jól elkülönülő országcsoportot azonosíthatunk: Észak-Európa, Nyugat-Európa (és néhány közép-európai ország), illetve Dél-Európa. Az első csoportba tartoznak azok a fiatalok, akik a leginkább elégedettek az országuk demokratikus működésével, valamint és számukra a legfontosabb, hogy demokratikus kormányzott keretek között éljenek (ide tartoznak a svájci, a dán, a finn, a német vagy a norvég fiatalok). A nyugat-európai ún. magországok hallgatói a válaszadók egy elkülönült csoportját alkotják, hiszen a válaszaik alapján hazájukban a demokrácia működését kevésbé tartják jónak, ugyanakkor elfogadják, a demokratikus kormányzás fontosságát. Ebbe a csoportba kerülnek a közép-európai országok egy része (Lengyelország és Csehország), illetve az összes balti ország. A dél-európai és a Balkán térségben elhelyezkedő országok felsőoktatásban tanuló fiataljai szintén elkülönülnek, mert számukra extrém fontos, hogy demokratikusan kormányozzák országukat, ugyanakkor komoly szakadékot tapasztalnak az elvárások és a valóság között. Érdemes megjegyezni, hogy Magyarország főiskolásai és egyetemistái egyik csoportba sem tartoznak. A demokratikus kormányzás fontossága szempontjából a nyugati társaikhoz hasonlóan gondolkodnak – van tehát valami elvi/normatív jellegű demokráciaképük –, ugyanakkor annak valóságos megvalósulásával, a „létező demokráciával” a dél-európai fiatalokhoz hasonlóan elégedetlenek (erről lásd Laki – Szabó 2012).



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

3. ábra. Ön szerint mennyire fontos, hogy olyan országban éljen, amelyet demokratikusan kormányoznak? Mindent összevetve, Ön személy szerint mennyire tartja demokratikusnak Magyarországot?

Az elmúlt 7 napban tanult, és a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége középiskola (átlagpontok, 0–10)



Forrás: ESS 6.2. Saját számítás

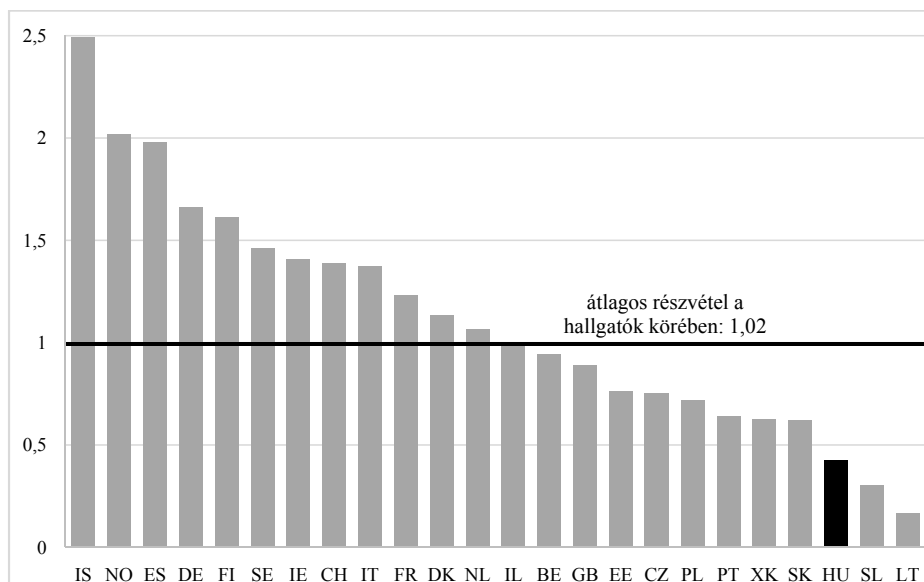
Az, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások demokráciaképében gyakorlatilag nincs benne a participáció, azaz a demokrácia-képük leginkább affektív, érzelmi jellegű a 4. ábra is alátámasztja. Ugyan az ESS adatai nem reprezentatívak a felsőoktatási hallgatókra, de a tendenciákat jól jelzik. Hét részvételi forma alapján képzett index átlagai Észak-Európában a legmagasabbak (Izland, Norvégia, Németország, Finnország, Svédország), pont azokban az országokban egyébként, amelyeknek a fiataljai a leginkább demokratikusnak tartják saját országukat. Ezen fiatalok tehát nemcsak demokratikusan gondolkodnak, de vélhetően a demokrácia participációs/részvételi felfogását vallják, hiszen tesznek is a demokrácia működéséért.

A részvételi átlag a közép-európai országokban a legalacsonyabb, ott a legkisebb az egyetemisták és főiskolások politikai aktivitása (Magyarország, Szlovénia és Litvánia). Nemzetközi összehasonlításban tehát a magyar hallgatókat leginkább a „passzív demokráciaszkeptikus” jelzővel tudnánk leginkább illetni, ami – véleményünk szerint – nagyon is hasonlít az általunk leírt nagyobb klasztercsoportok jellemzőihez.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

4. ábra. Politikai részvételi index* országonként – az elmúlt 7 napban tanult, és a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége középiskola (átlagpont, 0–7)



* 7 részvételi lehetőségéből összevont index, ahol 0=semmilyen sem vesz részt, 7=minden részvételi formában részt vett az elmúlt 12 hónapban. Részvételi formák: kapcsolatba lépett politikussal, politikai pártban dolgozott, dolgozott más szervezetben, jelvényt hordott, petíciót aláírt, nyilvános demonstráción vett részt, bojkottált.

Forrás: ESS 6.2. Saját számítás

Konklúzió

1990-ben Orit Ichilov azt állította, hogy egy ország demokratizálódási folyamata, a demokratikus intézmények létrejötte nem garancia arra, hogy a demokráciában felnevelkedő új generációk demokratikusan gondolkodnak és cselekszenek. Ennek a gondolatnak az igazságtartalmát kívántuk megvizsgálni a 2012-es és 2014-es politikai akciókampányokat követően, mivel azok bőséges bizonyítékot szolgáltatottak a magyar egyetemi hallgatók politikai részvételére. Mindkét esemény hatott a kormány álláspontjára: a tandíj összege és az állami támogatások csökkentésének mértéke megváltozott, valamint eltörölték internethasználat adóztatására vonatkozó törvényjavaslatot. Mégis, amikor a demokrácia fogalmáról kérdeztük a hallgatókat, a részvételi demokrácia eszméje nem jelent meg az interpretációk között.

Célunk annak megismerése volt, hogy a politikai részvétel miként függ össze a magyar egyetemi hallgatók demokráciával kapcsolatos attitűdjeivel, valamint annak



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

vizsgálata, hogy Ichilov állítása a magyar esetre vonatkozóan igazolható-e és milyen értelemben. Eredményeinkből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az állítás igaz lehet. A demokratikus intézmények létezése a polgárok demokratikus attitűdjének szükséges, de nem elégséges feltétele. Ahogy arra a bevezetőben utaltunk a nemzetközi szakirodalomban a felsőoktatás a demokrácia színtere, a demokratikus nevelés fellegvára. Bár Magyarországon a felsőoktatási intézményrendszer keretei ténylegesen demokratikusak, úgy tűnik, hogy a demokratikus állampolgári nevelési funkcióját az intézmények kevéssé tudják betölteni: a hallgatók többsége autoriter jellemvonásokkal rendelkezik.

A demokrácia fogalmának hat felfogását (képviselési, liberális, többségi, részvételi, deliberatív és egalitárius), mint a társadalomban párhuzamosan létező felfogásokat vizsgálva megállapítható, hogy a magyar hallgatók körében leginkább a képviselési felfogás az elfogadott. Ez a magyar politikai elit által a választóknak felkínált koncepció a választásokon való részvételre korlátozza a politikai részvételt. Ennek a felfogásnak a dominanciája részben magyarázhatja a politikai részvétel és a részvételi demokrácia hiányát a hallgatók politikai kultúrájában.

Elemzésünk azt mutatja, hogy bár a politikai részvétel kultúrája létezik Magyarországon, ez a felfogás mindössze a magyar hallgatók egy igen szűk kisebbségére jellemző.

Az aktív állampolgárság szakirodalma meglehetősen normatív álláspontot képvisel a demokráciával kapcsolatban: a legtöbb szerző szerint a politikai részvétel egyéni szinten megerősíti a demokrácia értékeit. Eredményeink azt mutatják, hogy ez a várakozás csupán egy kisebbségre érvényes: az aktív demokratákra, akik az általunk vizsgált magyar diákok legkisebb csoportját (8%) jelentik, valamint részben a hagyományos demokratákra (15%). A magyar diákok e csoportjai egyértelműen a demokrácia elkötelezett támogatói, és elutasítják a tekintélyelvűséget. Az aktív tekintélyelvűek csoportja (15%) arra a paradox helyzetre mutat rá, hogy a nagyobb mértékű részvétel kevesebb demokratikus elkötelezettséget eredményezhet (Mouffe 2000). Az aktív tekintélyelvűek számára a demokrácia önmagában nem érték, és ők a legelégedettebbek a mai magyar demokrácia működésével. Ugyanakkor politikailag aktívak: sőt, a választási részvétel tekintetében aktívabbak, mint az aktív demokraták.

Eredményeink megerősítették, hogy a politikai részvétel hiányzik a legtöbb hallgató kollektív tudatából (62%). A passzív demokraták (26%) elfogadják a demokráciát, mint szabályrendszert, és elutasítják a tekintélyelvű elemeket. De politikai magatartásuk passzív, a politika iránt nem érdeklődnek, és a közéletben való részvételük szintje alacsony. A magyar hallgatók legnagyobb csoportját (36%) a passzív tekintélyelvűek alkotják, akik egyetértenek az autoriter véleményekkel, de politikailag passzívak. Ők azok az elégedetlen hallgatók, akik otthon maradnak, és másokat hibáztatnak a problémákért.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

Véleményünk szerint a 21. század fiataljainak politikai aktivitását egy látszólag önellentmondó fogalom, a racionális lázadás írja le a legjobban. Úgy véljük, hogy az adatok meggyőzően bizonyítják, magyar egyetemi és főiskolai hallgatók legnagyobb részének alapvető tulajdonsága az apolitikusság és a passzivitás. Túlnyomó többségüket taszítja a politika, teljes közönnyel viszonyulnak a politikai folyamatokhoz. Vannak azonban olyan momentumok, amikor a racionálisan lázadó fiatalok hirtelen, szinte anomália-szerűen hallatni kezdik a hangjukat. Azokban az esetekben, és csak is azokban, amikor a rendszer – függetlenül egyébként annak politikai, ideológiai színezetétől – behatol a közvetlen életvilágukba, meglepő gyorsasággal reagálnak, és hajlandók akár az utcán is kifejezni élénk nemtetszésüket (ezért nevezzük racionálisnak ezen lázadást). Úgy véljük, hogy a racionálisan lázadók véleményvezér magját az aktív demokraták és az aktív tekintélyelvűek alkotják, akikhez alkalmi jelleggel kapcsolódnak a hagyományos demokraták. Az, hogy az előbbi két csoport közül ki inkább a résztvevő, elsősorban az aktuális kormányzatok színezete dönti el – baloldali kormányok esetében valószínűbb az aktív tekintélyelvűek megmozdulása, míg jobboldali kormányok döntései ellen inkább az aktív demokraták szólalnak fel –, míg a hagyományos demokraták kifejezetten az aktuális kormány aktuális, őket érintő döntései ellen szólalnak fel. Nagyon ritkán, nagyon éles szituációban fordulhat elő, hogy a két passzív csoport tagjai – leginkább egyénenként és nem mint egy csoport tagjaiként – hallassák a hangjukat. Fontos megjegyeznünk, hogy a racionálisan lázadó hallgatók megmozdulásai nem rendszer, hanem rezsimellenesek. Mint bizonyítottuk, ezen csoportok demokratikus intézményrendszerben és kapitalizmusban gondolkodnak, ugyanakkor annak magyar (baloldali vagy jobboldali kormányok által irányított) variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikusak.

Adataink alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a racionális lázadó nem az egész világot akarja megmenteni, mint azt az 1968-as fiatalok tették, hanem ügyekben gondolkodik, az ő életvilágát/érdekeit erősen sértő egyetlen ügyért áll ki. Amint lecseng az adott ügy, megoldódni látszik a probléma, vagy az bekerül a politikai alrendszer közvetlen hatálya alá, újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Ezért az akciók kampányszerűek, ügyorientáltak. Nem átfogó változás kivívása a céljuk, hanem az adott ügy megoldása (racionális gondolkodás).

A passzív csoportok magas arányának oka és a demokrácia értelmezéséből a részvételre vonatkozó gondolatok hiánya valószínűleg a magyar oktatási rendszer sajátosságaiból ered. Ugyanakkor további kutatásokra van szükség ahhoz, hogy világosan megértsük, miért marad a részvétel és az aktív állampolgárság a magyar hallgatók demokrácia-felfogásának kevésbé hangsúlyozott eleme.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

Irodalom

- Almond, G. – Verba, S. (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, Princeton
- Barber, B. (1991): "The Civic Mission of the University". In: Dayton, B.M. (ed.): *Higher Education and the practice of democratic politics*. The Kettering Foundation, 200 Commons Road, Dayton
- Barnett, R. (1997): "Recovering the Civic University". In: McIlrath, L. – Labhrainn I. M. (eds.): *Higher Education and Civic Engagement, International Perspectives*. Routledge, London
- Biesta, G. (2009): "What kind of citizen for European Higher Education? Beyond the competent active citizen". In: *European Educational Research Journal*, 8(2): 146–157.
- Blais, A. – Dion, S. (1990): „Electoral systems and the consolidation of new democracies”. In: Ethier, D. (ed.): *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, Latin America and Southeast Asia*. Macmillan, London: 250–268.
- Coppedge, M. – Gerring, J. (2011): Conceptualizing and measuring democracy: a new approach. In: *Perspectives on Politics*, 9(2): 247–67.
- Ehrlich, T. (2000): *Civic Responsibility and Higher Education*. Rowman & Littlefield Publishers, New York
- Galston, W. (1991): *Liberal Purposes: Goods, Virtues, and Diversity in the Liberal State*. Cambridge University Press, Cambridge
- Gutmann, A. – Thompson, T. (1996): *Democracy and Disagreement*. Mass Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge
- Hoskins, B. – Mascherini, M. (2009): "Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator." In: *Journal of Social Indicator Research*, 90(3): 459–488.
- Ichilov, O. (1990): *Political socialization, citizenship education, and democracy*. Teachers College Press, New York and London
- Laki László – Szabó Andrea (2014): „Mi lehet a magyar fiatalok demokrácia szkeptizise mögött?” In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, Budapest – Szeged: 21–42.
- Lelandais, G. E. (2013): „Citizenship, minorities and the struggle for a *right to the city* in Istanbul” In: *Citizenship Studies*, 17(6-7): 817–836. doi: 10.1080/13621025.2013.834134
- Linz, J. J. – Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, MD



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

- Lipset, S. M. – Lakin, J. M. (2004): *The Democratic Century*. University of Oklahoma Press, Norman
- McLaughin, T. H. (1992): „Citizenship, Diversity and Education: a philosophical perspective.” In: *Journal of Moral Education*, 21(3): 235–250.
- Mouffe, Ch. (2000): *The Democratic Paradox*. Verso, London – New York
- Nie, Norman H. – Junn, J. – Stehlik-Barry, K. (1996): *Education and Democratic Citizenship in America*. University of Chicago Press, Chicago
- Nussbaum, M. (2002): „Education for Citizenship in an Era of Global Connection” In: *Studies in Philosophy and Education*, 21(4/5): 289–303.
- Oross Dániel – Szabó Andrea (2017): Changing Tendencies of Youth Political Participation in Europe: Evidence from Four Different Cases. In: Breen J. B. (ed.): *Values and Identities in Europe: Evidence from the European Social Survey*. Routledge, Abingdon: 160–183. (ISBN: 9781138226661).
- Przeworski, A. (1988): „Democracy as a Contingent Outcome of Conflicts”. In: Elster J. – Slagstad R. (eds.): *Constitutionalism and Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge: 59–80.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea (2017): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI., Budapest – Szeged: 208–210.
- Schedler, A. (1998): What Is Democratic Consolidation? In: *Journal of Democracy*, 9(2): 91–107.
- Schwartz, H. (2016): „Transformations of the undocumented youth movement and radical egalitarian citizenship.” In: *Citizenship Studies*, 20(5): 610–628. doi: 10.1080/13621025.2016.1182680
- Shapiro, H. T. (2005): *A Larger Sense of Purpose: Higher Education and Society*. Princeton University Press, Princeton
- Szabó, Andrea (ed.) (2015): *Exit, Voice, Loyalty and Neglect Political. Attitudes of Hungarian University and College Students*. Heinrich-Böll-Stiftung, Prague
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. L'Harmattan, Budapest
- Szabó Ildikó (2012): „Az egyetem, mint szocializációs színtér”. In: Dusa, Ágnes – Kovács, Klára – Márkus, Zsuzsanna – Nyüsti, Szilvia – Sörös, Anett (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek. Ifjúságszociológiai tanulmányok I*. Egyetemi Kiadó, Debrecen, 191–218.



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

Zorn, J. (2013): „Citizenship practices of non-citizens in Slovenia: ‘you cannot fight the system alone’” In: *Citizenship Studies*, 17(6-7): 803–816. doi: 10.1080/13621025.2013.834132.

Melléklet

4. táblázat. Változók listája

Változó	Leírás	Értékek
választási részvétel	Ha parlamenti választások lennének mennyire biztos, hogy elmész szavazni?	5=biztosan elmegy 0=biztosan nem megy el
offline participációs index	Részt vet-e a következő formákban? 1.kapcsolatba lépett politikussal 2. Dolgozott egy civil szervezetben az elmúlt 12 hónapban; 3. Viselt vagy kihelyezett jelvényt, 4. Részt vett politikai kampányban 5. aláírt petíciót; 6. részt vett nyilvános tiltakozásban; 7 bojkottált.	(0–7)
online participációs index	1. közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban eseményeket létrehozni, képeket, videókat megosztani? 2. blogokon, közösségi oldalakon közügyekkel, társadalmi problémákkal kapcsolatban hozzászólni, kommentelni, „lájk”-olni? 3. interneten szavazni valamilyen közélettel, társadalommal kapcsolatos kérdéssel kapcsolatban?	(0–3)
demokrácia	A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb a Te véleményedhez? Demokrata vs rendszerkritikus vs rendszerszkeptikus	(0–4)
elégedettség a demokráciával	Mennyire vagy elégedett a demokrácia működésével?	0=egyáltalán nem elégedett 4=teljesen elégedett
politikai érdeklődés	Mennyire érdekel a politika?	1=egyáltalán nem, 5=nagyon
laza tagság	Kötődsz-e valamilyen, lazább közösséghez, mozgalomhoz? (például zenekar, hobbi csoportok, filmklub, körök stb.)	1= igen
online csoportban való tagság,	Tagja vagy-e valamilyen, közéleti ügyet felvállaló internetes közösségnek?	1= igen
autoriter gondolkodás 1.	Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre.	0=egyáltalán nem ért egyet 5=teljesen ért egyet
autoriter gondolkodás 1.	Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmesség és a tekintélytiszteltet.	0=egyáltalán nem ért egyet 5=teljesen ért egyet
intolerancia	Mennyire értesz egyet a következő kijelentésekkel? A bűnözési hajlam a cigányok vérében van.	0=egyáltalán nem ért egyet 5=teljesen ért egyet



TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

5. táblázat. Klaszterközeppontok

Változó	Klaszterek				
	Aktív demokrata	Hagyományos demokrata	Passzív demokrata	Aktív autoriter	Passzív autoriter
politikai érdeklődés	,56768	,22632	,06547	,69896	-,52140
választási részvétel	,41640	,29499	,07729	,61684	-,47970
offline részvétel	,90203	,85965	-,33171	,51266	-,51215
laza offline tagság	,69736	2,04423	-,47796	-,41006	-,45013
online részvétel	,97923	,37162	-,13071	,44108	-,43250
tagság online csoportban	3,44015	-,29062	-,29062	-,29062	-,27836
demokrácia	,26249	,17105	,72052	-,18803	-,55015
demokráciával való elégedettség	-,15368	-,30735	-,00182	,91054	-,14015
autoriter 1	-,34598	-,28374	-,51061	,44387	,41567
autoriter 2	-,34801	-,22152	-,62974	,36130	,51161
intolerancia	-,34817	-,23296	-,53608	,16545	,31333